

ВРАХУВАННЯ КОНФЛІКТНОСТІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИ ОЦІНЦІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

*М.М. Петрушенко, к.е.н., Г.М. Шевченко, к.е.н.
Сумський державний університет*

У статті обґрунтовано необхідність актуалізації проблеми врахування конфліктності навколишнього природного та соціального середовища при оцінці природно-ресурсного потенціалу на територіальному рівні. Висвітлено питання взаємозв'язку природних ресурсів і навколишнього середовища в контексті виникнення протиріч між ними.

Актуальність дослідження теми природно-ресурсних конфліктів, зокрема, впливу конфліктного соціального середовища на продуктивність природних ресурсів пояснюється, насамперед, тим, що існуючі методи встановлення зв'язків між природними ресурсами та конфліктами, що ними спричинені, вузькі за своїм змістом і дієвістю, а, отже, недостатні для успішного розв'язання відповідних проблем. Окрім того, в умовах суспільної кризи необхідна власне актуалізація, привернення широкої уваги економістів і політиків до конфліктних аспектів природно-ресурсного потенціалу, чому й присвячене дане дослідження.

Для того, щоб перейти безпосередньо до аналізу впливу конфліктності навколишнього середовища на природно-ресурсний потенціал території (рис. 1), необхідно розглянути сутність природних ресурсів, а також середовища в його природній і соціальній формах. У рамках даного дослідження серед багатьох аспектів природних ресурсів зупинимося на двох із них: по-перше, на з'ясуванні того, що являє собою природний ресурс; по-друге, на природно-ресурсному потенціалі як економічній категорії, що відображає максималізм інтересів суб'єктів як потенційних, так і наявних конфліктів у межах певної території.

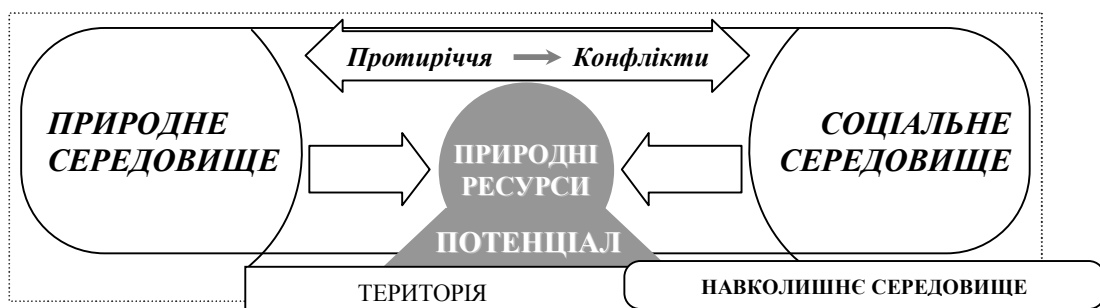

Рис. 1. Конфліктність середовища як чинник впливу на природні ресурси території

Що стосується першого аспекту, слід зазначити, що саме через постійно незгасаючий інтерес до теми природних ресурсів наразі відсутнє єдине загально вживане їх визначення.

Проте цілком прийнятним для більшості дослідників є той факт, що природний ресурс являє собою функціональний зв'язок між бажаннями людей, їхніми здібностями та оцінкою їх навколишнього середовища. В роботі [4, с. 16] природні ресурси визначаються як “всі нештучні продукти, розташовані як під землею, так і на ній, які можуть бути залучені, зібрані або використані внаслідок видобутку, врожаю чи використання з тим, щоб приносити дохід або служити іншим функціональним цілям в інтересах людства. Включають природні ресурси землю, тверді корисні копалини, нафту, воду, водні ресурси та наявну флору та фауну”. Також підкреслюється, що сонячна енергія та вітер є винятком, оскільки вони не є матеріальними ресурсами, навіть якщо їхній вплив помітний. Отже, вони навряд чи можуть бути пов'язаними з антагоністичними конфліктами, особливо в країнах, що розвиваються. Також виключені з даного визначення й люди, що пояснюється тим, що останні експлуатують природні ресурси та обговорюють їх як певний предмет дослідження.

Схоже визначення наводиться в роботі [1, с. 18], де “природні ресурси – ресурси, що утворилися в природному середовищі в результаті об'єктивних природних процесів. Вони складаються з природних умов, до яких можна віднести сонячне випромінювання, тепло Землі, рельєф місцевості, клімат тощо та власне природних ресурсів – елементів літосфери, гідросфери та атмосфери, що використовуються у виробничій діяльності чи в сфері споживання”. Включення в поняття природних ресурсів умов природи пояснюється рухливістю меж між ними, що приводить із плином часу до трансформації деяких із умов у ресурси, з природного чинника – у чинник економічний.

Вітчизняні вчені протягом останніх 40-50 років здійснюють значні зусилля з досягнення більшої зрозумілості у визначенні економічного змісту природних ресурсів, використовуючи факторний аналіз природного середовища за допомогою категорії суспільної корисності. На думку авторів роботи [3, с. 389], під природним ресурсом слід розуміти “територіально обмежену сукупність природних чинників (або їх поєднань), які знаходяться в системі природних зв'язків, яка володіє потенційною споживчою вартістю та за відповідного рівня розвитку виробничих сил і вивченості може бути використана для задоволення суспільних потреб, приймаючи участь у процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання благ”.

В цілому під терміном “природні ресурси” можна розуміти спробу людини пріоритетувати її навколишнє природне середовище з усіма його умовами та елементами. При цьому природно-ресурсна концепція припускає, що в основі планування діяльності будь-якого суб'єкта в межах певного середовища знаходиться оцінка корисності останнього з метою отримання певних вигод. Окрім того, відповідно до даної концепції будь-який елемент середовища може бути класифікований як природний ресурс за умови відповідності

двом наступним умовам: по-перше, наявність знань і технічних навичок для видобутку та використання ресурсу; по-друге, наявність попиту на матеріали та послуги, що продукуються з даного ресурсу. Отже, природно-ресурсна концепція стверджує, що цінність ресурсу створює людська потреба і здатність, а не просто його фізична наявність. Тобто природні ресурси є виразом як об'єктивної, так і суб'єктивної оцінки.

Отже, з огляду на те, що природні ресурси часто розглядаються як споживчі вартості потенційного характеру, доцільно звернути увагу на категорію “природно-ресурсний потенціал”. У роботі [3, с. 128], “природно-ресурсний потенціал території визначається наявністю запасів розвіданих і врахованих природних ресурсів”. При цьому підкреслюється двоякість значення природних ресурсів: “з одного боку, природні ресурси розглядаються як природні виробничі сили та складова частина матеріальних ресурсів, які використовуються для виробництва товарів і послуг виробничого і невиробничого значення. З іншого боку, природні ресурси виступають як елементи навколишнього природного середовища (місце проживання людини)”. Вказується, що останні на даному етапі розвитку науки не включаються до складу економічного потенціалу та не підлягають оцінці.

Перейдемо до розгляду поняття “середовище”, яке, по-перше, містить у собі природні ресурси та/або розташовується і простягається навколо них; по-друге, як наслідок – здійснює вплив на природні ресурси. При цьому характер даного впливу залежить від внутрішньої суперечливості середовища, тобто його конфліктності. Насамперед, йдеться про діалектику соціальної та природної складових середовища.

На думку автора роботи [2, с. 20], “під соціальним середовищем слід розуміти штучне матеріально-психологічне (інформаційне) оточення людини. Природне середовище в сукупності з соціальним середовищем складають навколишнє середовище (довкілля) людини”. При цьому вчений пропонує під природним середовищем розуміти узагальнююче поняття, яке включає в себе природні ресурси та навколишнє природне середовище.

На наш погляд, у контексті дослідження природно-ресурсних конфліктів не менш важливим, більше того – першочерговим завданням є аналіз взаємозв'язку соціального та природного середовищ і його впливу на якість і кількість природних ресурсів, які складають природно-ресурсний потенціал певної території. В рамках даного дослідження та, використовуючи рекомендації в роботі [3, с. 887], природно-ресурсний потенціал у загальному вигляді є функціонально залежним від наступних змінних:

$$PNR = f(Q, p, r, d, c),$$

де

PNR – природно-ресурсний потенціал, грн.;

Q – кількість того чи іншого виду природного ресурсу, натур. одиниць (н.о.);

p – питома продуктивність ресурсу, грн./н.о.;

r – вміст корисного компонента, що відображає якісний стан ресурсу, в ідеалі $r=1$ ($0 < r < 1$);

d – показник, який враховує вплив якості навколишнього середовища на продуктивність природного ресурсу, в ідеалі $d=1$ ($0 < d < 1$);

c – показник, який ураховує конфліктність соціального та природного середовищ, яка впливає на продуктивність і кількість природних ресурсів, в ідеалі $c=1$ ($0 < c < 1$).

Слід також ураховувати, що в деяких випадках останні два показники в представленій формулі можуть частково перекриватися з огляду на взаємозв'язок якості та конфліктності навколишнього природного середовища.

Загалом, на відміну від усієї класифікації природно-ресурсних конфліктів, у якій як природні ресурси, тобто діяльність довкола них, спричиняють конфліктні ситуації, так і довкілля внаслідок своєї суперечливості впливає на природні ресурси (тобто природні ресурси можуть бути як причиною, так і наслідком відповідних конфліктів), у даному дослідженні природно-ресурсний потенціал є об'єктом конфліктної дії навколишнього середовища. Наслідками такої дії є недовикористання даного потенціалу, що має бути відображено при його оцінці та прогнозуванні його величини.

Отже, в результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про необхідність в умовах глобальної та вітчизняної соціальної, екологічної та економічної кризи, актуалізації проблеми конфліктності навколишнього середовища, зокрема її врахування при оцінці природно-ресурсного потенціалу території. Подальші дослідження будуть присвячені розвитку методів установаження комплексу різнорідних взаємозв'язків між соціальною та природною компонентами навколишнього середовища, а також економіко-математичним вимірам рівня його конфліктності в системі оцінки природних ресурсів і економічного потенціалу території.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобылев С.Н. Экономика природопользования: Учебник / С.Н. Бобылев, А.Ш. Ходжаев. – М.: Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова, 2003. – 567 с.
2. Мельник Л.Г. Экологическая экономика: Учебник / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2001. – 350 с.
3. Экономический потенциал административных и производственных систем: [монография / под общей ред. О.Ф. Балацкого]. – Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2006. – 973 с.
4. Alao A. Natural resources and conflict in Africa: the tragedy of endowment / A. Alao. – NY: University of rochester press, 2007. – 353 p.